

УДК 281.9(477.7)

Олена Бачинська

ГУЛЯЄ ПО ДОНУ КОЗАК МОЛОДИЙ...

[Рец.: Сень Д.В. Казачество Дона и Северо-Западного Кавказа в отношениях с мусульманскими государствами Причерноморья (вторая половина XVII – начало XVIII вв.): монография /Д.В.Сень. – Ростов-на-Дону, 2009. – 280 с.]

“Гуляє по Дону козак молодий...” слова цієї пісні якнайбільше, на наш погляд, відповідають тим початковим етапам становлення та перебування козацтва на Дону, які розкриває історик Дмитро Сень у своїй новій монографії “Казачество Дона и Северо-Западного Кавказа в отношениях с мусульманскими государствами Причерноморья (вторая половина XVII в. – начало XVIII ст.” (2009).

Тема монографії Дмитра Сєня, присвячена одному зі складних періодів російської й євразійської історії – періоду боротьби багатьох держав за володіння та освоєння стратегічного важливого причорноморського басейну. Серед дослідників немає єдиної точки зору на деякі ключові проблеми цього часу: політичну історію Російської держави й Османської імперії, організацію дипломатичних відносин, ідеологію тощо. До такої ситуації призвели різні причини, здебільшого пов'язані із фрагментарністю джерельної бази багатьох досліджень, а також впливом на погляди дослідників тієї чи іншої історіографічної школи. Практично до останнього часу не лише дослідження історії донського козацтва, але й інші події та явища другої половини XVII – XVIII ст. були представлені працями подієвої історії та аналізом соціально-економічних процесів.

За останні роки становище дещо змінилось. Російськими та зарубіжними дослідниками опублікована низка робіт, присвячених поглибленому вивченню ідеології, політичної свідомості, політичної культури, дипломатії цінностей та норм поведінки, якими визначали свої соціально-політичні дії провідні особи донського та некрасівського козацтва (що коротко продемонстровано Дмитром Сєнем у передмові, с.10-19). Проте це не зменшило дискусійних питань. Зауважимо також, що до сьогодні у вивченні історії козацтва Дона та Північно-Західного Кавказу залишається чимало різного роду “білих плям”, які потребують нових підходів. У цьому контексті актуальність роботи Дмитра Сєня очевидна.

Немає необхідності зупинятися на всіх досягненнях монографії, що являє собою значний внесок у дослідження російської, безперечно й української, загальноєвропейської історії й історії Османської держави. Підкреслимо лише, на нашу думку, саме головне. По-перше, питання історії донського козацтва другої половини XVII – XVIII ст. ставали предметом досліджень та дискусій неодноразово, але перенесення їх із

контексту суґубо російської історії на європейську й євроазійську (що демонструють назва, мета та завдання визначені у передмові) відбувається не часто. Крім цього, зазначимо, що автору вдалося з'ясувати та обґрунтувати значення козацького чинника у взаємовідносинах Російської держави й Османської імперії в їхньому протистоянні протягом кінця XVII – початку XVIII ст. для кожної країни-учасниці боротьби окремо, й в той самий час для їхніх спільних інтересів. Особливо цікавим є наведена еволюція ставлення Османської імперії щодо козацьких формувань Дону та Північно-Західного Кавказу протягом 70-90-х рр. XVII – першого десятиліття XVIII ст., в яких визначалась доля донського та некрасівського козацтва.

По-друге, монографія, що виконана на високому методологічному рівні, значно збагатила джерельну базу з даної проблематики. Автором уведені до наукового обігу нові документальні матеріали, зокрема турецьких архівів – Başbakanlık Osmanlı Arşivi та Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (характеристика їх наведена на с.15-16), що значно доповнюють уявлення про формування козацьких спільнот Дону, їхню роль в освоєнні донського та північно-західного кавказького регіону, інституалізації в рамках мусульманського світу тощо. По-новому Дмитро Сень проаналізував й інтерпретував опубліковані джерела з історії зазначених територій, що до сьогодні використовувались без урахування “козацького контексту”, хоч він, як довів дослідник, був одним із ключових.

По-третє, паралельно з документальними пошуками Дмитро Сень провів детальне вивчення виявлених матеріалів, їхню систематизацію, синхронізацію, структурний аналіз й т. ін. Результатом таких визначень і пошуків стало визначення концептуальних положень і висновків, що розширили уявлення про мотивацію вчинків, проведення воєнних акцій або неконфрактаційних дій керівниками Османської імперії, країн Східної Європи. Зазначене вище може бути покладено в основу для прогнозування сучасних зовнішньополітичних перспектив, виявлення механізмів гарантії стабільності у внутрішньополітичних системах сучасних держав у дослідженому регіоні, чим, значною мірою, визначається цінність даної роботи.

По-четверте, основою наукового пошуку Дмитра Сень є дослідження комплексу міжнародних відносин християнської Європи з мусульманськими державами та народами, визнання місця та ролі в цих відносинах донського козацтва з акцентом на його старообрядницькому характері. Особливу увагу звернув автор на обґрунтування необхідності існування козацтва в “тюрсько-татарському світі”, їхню адаптацію та можливості військового й мирного співробітництва. Цікавий та оригінальний, з точки зору адаптації (в тому числі християнських цінностей) розглянутий автором момент купівлі-продажу і використання козаками-старообрядцями “рабів” з “ясиру” (с.197 – 200).

В той самий час у монографії можна відзначити й низку аспектів, що викликають певні запитання та побажання. Так, на нашу думку, необхідним було більш коректно та чітко виділити етапи у зміні відносин козацтва Дону та Північно-Західного Кавказу з мусульманськими

державами. У зв'язку з чим, відзначимо, що події, представлені у другому та третьому розділах, являються деякою іділією у взаємовідносинах двох сторін.

Рішення питань типології та закономірностей в неконфронтаційних прикордонних (фронтірних) відносинах козацтва Дону та Північно-Західного Кавказу з мусульманськими державами передбачає порівняльні аспекти подібних відносин Кримського ханства й Османської імперії з запорозькими козаками в кінці XVII–початку XVIII ст. і, навіть початку XIX ст. (найбільш яскраві та відомі приклади таких взаємовідносин поява Ханської України, Олешківської та Задунайської Січей). Можливо стислі рамки монографії не дали можливість висвітлити задекларовані у передмові порівняльні аспекти (с.12 –13).

Ймовірно, що більш доцільно було б використовувати в роботі більш коректний та уточнений термін “кубансько-ханське козацтво” або “ханське козацтво Кубані” (“кубанское-ханское казачество”, либо “ханское казачество Кубани”), а не просто “Кубанське козацтво” через те, що в історіографії термін “Кубанське козацтво” закріпився за іншим козацьким формуванням другої половини XIX – початку XX ст. Продовжуючи тему термінології досить важливим було б, на нашу думку, також надати терміни, що використовувались в мусульманських державах для досліджених Дмитром Сенем козацьких спільнот, тим більш, що автор підкреслює використання в роботі османських джерел.

Наполегливий неоднаразовий акцент, що робиться дослідником на яскраво вираженій релігійній мотивації, в більшості дій козацтва під час переходу на бік мусульман (початкові сторінки усіх розділів), на наш погляд, дещо перебільшений і причини цього явища слід розглядати, в тому числі в контексті соціально-економічної точки зору.

Зазначені нами питання та побажання не знижують високої цінності авторських висновків, а лише підкреслюють їхню важливість та дозволяють перевести дискусійні аспекти на більш якісний науковий рівень.

Наприкінці хотілось би привітати Дмитра Сеня з виходом чудової книги, що розкриває не лише ранню історію донського козацтва, спростовує історіографічні помилки, але й розширює наші уявлення про складні політичні, соціокультурні, релігійні процеси, що переживали козаки у взаємовідносинах між Російською та Османською імперіями, є цінною не лише для науковців, але й для навчального процесу у ВНЗ. Побажаємо досліднику натхнення у своїх подальших дослідженнях.

Olena Bachyns'ka

Cossack young fellow is acting on Don...

[Reference: Sen' D.V. The Cossacks in North Caucasus and Don in their connections with Muslim states in Black Sea region (the second half of the XVII – the beginning of the XVIII c.): Monograph /D.V.Sen'. – Rostov-on-Don, 2009. – 280 p.]